

Az Új Symposion és a hatvanas évek

A hatvanas évek jugoszláviai gazdasági és politikai reformfolyamatai szükségszerűen éreztették jótékony hatásukat a vajdasági magyar szellemi életben is. Fokozatosan megújult, korszerűsödött, és a modern magyarországi irodalomnak is otthont adott a Híd (különösen Ács Károly főszerkesztősége idején), és az Új Symposion meghozta az igazi szemléletváltást is. Az Új Symposion önálló folyóiratként 1965 januárjában indult (címlapján a jelképesnek értékelhető Lukács-esszével, a *Taktika és etikával*), a lap munkatársi gárdája azonban ekkorra már lényegében erősen összekovácsolódott, ugyanis immáron több mint három éves közös múlt állt mögötte. A folyóirat elődje, a Symposion, az Ifjúság című hetilap mellékleteként 1961 decemberében indult újtára, kíméletlen kritikájával nem kis vihart kavarva az idősebb pályatársak körében. Bosnyák István a symposionisták törekvéseit így határozta meg: „A langyosság, a mozdulatlan-sággal felérő mértékletesség és megállapodottság nekünk nem konvenió. Hogy ezt elérjük, kerülnünk kell a kompromisszumkötést mindazzal, ami tőlünk idegen. Csak így produkálhatunk valamit, csak így nyerhet ténykedésünk az egyénitől általánosabb értelmet: csak így valósíthatjuk meg eredeti célkitűzéseinket, ti. a provinciális bezárkózottság, a templomtorony-perspektíva radikális felszámolását és egy új, a jugoszláv szellemi élet vérkörében keringő magyar kultúra megteremtését.”¹

A Symposionnak a jugoszláv kultúra felé fordulása egyrészt gyakorlati, másrészt ideológiai természetű volt. Gyakorlati vonatkozása oda vezethető vissza, hogy a jugoszláv (főleg a szerb, a horvát és a szlovén) kulturális színtér ekkoriban a magyarországinál összehasonlíthatatlanul szabadabb volt, ezáltal mintegy közvetítő lehetett a világ-irodalom és a vajdasági magyar irodalom között. Ideológiai fogantatása viszont abban nyilvánult meg, hogy egybeesik a kisebbségeknek a jugoszláv politikai nemzetbe való beolvasztási kísérletével. (Részben ezt a célt szolgálta a nemzeti kisebbségek átminősítése nemzetiségekkel.) Hogy „a jugoszláv szellemi élet vérkörében keringő magyar kultúra megteremtéséről” ki mit gondolt, az nem kis mértékben helyzetétől és illúzióitól függött. Tény viszont, hogy az Új Symposion első nemzedéke számára lényegében megemésztetlen falat maradt a jugoszlávizmus kérdése, miközben az Új Symposion mint folyóirat jótékonyan termékenyítette meg a magyarországi és a kisebbségi magyar irodalmakat szerte a Kárpát-medencében, vagyis eleven alkotóelemévé vált az *egyete-*

¹Bosnyák István: Bevezető helyett. *Képes Ifjúság*. 1985. május 22., 38. p. – Egy 1964-es rádióműsorban hangzott el először. Lásd még Csorba Béla - Vékás János: *A kultúranti visszavág. A Symposion-mozgalom krónikája 1954-1993.*, 4. p.

mes magyar irodalomnak. Hogy itt korántsem csak irodalmi kérdésről volt szó, azt jól példázza Bori Imrének éppen az Új Symposion kritika-ankétjára írt hozzászólása, illetve annak néhány gondolata: „...Felismertük (...) azt a nagy jelentőségű folyamatot, amelyet egyelőre bátortalanul a jugoszláviai magyarság nemzeté válása folyamatának nevezhetünk, függetlenül attól, hogy politikai gyakorlatunk és hétköznapijaink tudnak-e róla vagy sem.”²

A hatvanas években tehát a vajdasági magyar értelmiségiek egy csoportja azzal a dilemmával küzdött, vajon érdemes-e feladni a hagyományos magyar nemzetfogalmat (ne felejtjük, Magyarország a kádárizmus idejét éli) a bizonytalan kimenetelű új ideológiai integrációs eszme, a politikai jugoszlávizmus javára. Ekkoriban a Symposion-mozgalomhoz tartozók közül is többen úgy vélték: érdemes. Ezzel egy rövid időre megnyerték a jugoszláv reformkommunisták rokonszenvét és támogatását is. Mindez azonban semmivé vált abban a pillanatban, mihelyt az Új Symposion Karl Marx ifjúkori jelmondata jegyében („minden létező kíméletlen bírálata”) hozzálatott immár nemcsak a templomtorony-perspektívájú vajdasági irodalmi hagyományok, hanem a jugoszláv társadalom negatív jelenségeinek feltrancsifrozásához is. Ekkor – a hetvenes években vagyunk – kíméletlenül lecsapnak az Új Symposionra, betiltják az 1971. évfolyam 76. és 77. számát, bíróság elé állítják Rózsa Sándort, Miroslav Mandićot és Tolnai Ottót, és az utóbbiakat felfüggesztett börtönbüntetésre ítélik. Ezzel lényegében lezárul az Új Symposion első, mind művészi, mind társadalomkritikai értelemben „forradalmi” korszaka, melynek legfőbb jellemzője talán a felfokozott esztétikai és politikai szenzibilitás volt. A filozófiában Marcuse, Bloch, Heidegger, Lukács György, Sartre, Erich Fromm, Althusser neve fémjelzi a folyóirat tájékozódási pontjait. Az irodalomban és a művészetekben az avantgarde és neoavantgarde törekvések követése mellett Eliot, Saul Bellow, Nelly Sachs, Ezra Pound írásai jelennek meg, igaz, többnyire magyarországi műfordítók munkái alapján. És rendszeresen közli a folyóirat az élvonalbeli magyarországi írók (Déry, Weöres, Eörsi) írásait is. A jugoszláv irodalmak recepcióját olyan nevek jelzik, mint Miodrag Bulatović, Radomir Konstantinović, Slavko Mihalić, Vesna Parun, Miroslav Krleža, Danilo Kiš, Vlado Gotovac, Tomaž Šalamun...

Az Új Symposion első nemzedékének tevékenysége műfajilag is igen változatos, ami azonban sajátos, hogy mind a korábbi, mind a későbbi írói generációkkal szemben kitüntetett szerepet kap munkásságukban a kísérlet, illetve az esszé műfaja. Különösen Végel László, Bosnyák István és Bányai János vonzódik e műfaj iránt; Végelre inkább az elvontabb, filozófiai, Bányaira az esztétizáló, Bosnyákra a publicisztikusabb hozzáállás a jellemző.

A vajdasági magyar líra megújulása elképzelhetetlen lett volna Tolnai Ottó és Domonkos István nélkül. Mindkettejükre hatással volt a modern amerikai költészet, elsősorban Ginsberg nemzedéke, de kamatoztatták a szürrealizmus technikáit is. Tolnai képzőművészeti esszéi jelentősek, amellet irodalomszervező szerepe is több figyelmet

²Bori Imre: A kritikáról nálunk – tézisszerűen. Új Symposion. 1968/44. sz. V. ö. Csorba-Vékás i. m.

érdelmelne: szenzibilitása, nyitottsága nélkül ma a vajdasági irodalom jóval provinciálisabb lenne, mint amilyen. Az Új Symposion legizgalmasabb számaival Tolnai Ottó jegyezte... Domonkos István poémáival, elsősorban a *Kormányeltörésben*-nel teremtett maradandó értéket, s egyben nagy hatással volt a hetvenes években induló fiatalokra.

Az Új Symposion lírikusai közül Fehér Kálmán *Száz panasz* című verseskötete érdemel figyelmet, a hetvenes években főként politikai megrendelésre írt versei viszont poétikailag meglehetősen gyöngék. Ladik Katalin szürrealista költői világát át- meg átszövik a szublimált erotikus asszociációk. Szuverén költői világára mi sem jellemzőbb, mint hogy Magyarországon epigonjai is akadtak. A fiatalon elhunyt Podolszki József Tolnai és Domonkos útján haladva, de a népdal formai elemeit is felhasználva erős társadalomkritikai élel fogalmazta meg elidegenedettsé-élményéből származó szarkasztikus, de igen gyakran szorongásokkal teli világát.

Brasnyó István is lényegében a szürrealizmus jegyében fogalmazta meg a maga költői világát, mely témakörében a magányos ember megnevezhetetlen, tudatalatti szomorúságaitól a falusi, tanyai hangulatok és sorsok megfogalmazásáig terjed. Igazából azonban prózaírói alkat, a délvidéki magyar irodalom egyik legtermékenyebb regényírója. Lírai mikrorealizmusa elsősorban novelláiban igazán hatásos.

Az Új Symposion prózaírói közül Gion Nándor a legismertebb, s talán a legnépszerűbb is. Lebilincselő előadásmód, izgalmas fabula, ugyanakkor a regényidő szokatlan alkalmazása teszi olvashatóssá könyveit, amelyeket beleng az emberi jószág és igazságosság elérhetetlenségéből fakadó nosztalgikus szomorúság.

Végel László az *Egy makró emlékirata* c. regényével robbant be a magyar irodalmi köztudatba, mely a fiatal nemzedék becsapottság-érzésének hatvanas évekbeli kordokumentuma. *Áttüntetések* című regénye egyszerre három síkon – 1941-ben, 1968-ban és a „mában” – játszódik: szembesítése ez valóságnak és utópiának, s egyben a hatvanas évek végén nagykorúsodó nemzedék önmaga eszméivel szembeni hűtlenségéről is szól. Drámái közül legfontosabb a *Judit*.

Gobby Fehér Gyula is a Symposion-mellékletben kezdte pályáját. Novellista, drámaíró, fontos alkotása a *Szent bolond* c. történelmi regénye.

A hetvenes években induló prózaírók közül Juhász Erzsébet és Bognár Antal kötődött erősen a symposionista hagyományokhoz. Juhász fontos könyve a *Műkedvelők* c. regénye, melynek főhőse *Szenteleky* alteregója, s amely tágabb értelemben az egész tegnapi és mai vajdasági nyomorúság tükré kíván lenni.

A hetvenes évek symposionista költői közül meg kell még említenünk az utóbbi években gyakran publikáló Böndör Pált, elsősorban *Vérkép* (1978) és *Jégverés* (1985) című kötetivel, valamint Danyi Magdolnát *Rigólesen* címmel kötetbe gyűjtött verseivel. Danyi Magdolna a hetvenes évek közepétől 1980-ig az Új Symposion főszerkesztője is volt.

Napjaink prózaírodalmának kiemelkedő képviselője Dudás Károly is. Közvetlenül nem köthető az Új Symposionhoz, noha néhány írása ott jelent meg. Szociografikus ihletésű, tényfeltáró irodalmi riportjai és novellái markáns vonásokkal rajzolnak meg a vajdasági tájba bedobott egy-egy emberi sorsot. Fontos regénye a *Ketrecbál* (1983).

Sziveri János és társai

Az Új Symposion élére került Sziveri Jánossal 1980-ban fordulat következett be a folyóirat addigi merev, túlzottan esztetizáló, strukturalista és kvázistrukturalista elemzések mögé bújó szerkesztéspolitikájában. Az új nemzedék ugyan a „hagyományos” symposionista úton indult el, de hamarosan látnia kellett, hogy a hetvenes évekre jórészt kiürültek az avantgardista tradíciók, formalisztikussá váltak, a hatalom is kezdte megszokni, megtűrni őket. Ismét világossá vált, hogy a folyóirat léte szempontjából vállalni kell a kockázatot: ki kell törni az irodalmi sterilizmusból, s ezzel egyidőben vissza kell térni a társadalomkritika vállalásához is. Hamarosan kiderült azonban, hogy az idők ehhez nem kedveznek. Először a pornográfia vádját fogalmazták meg az Új Symposion, illetve Balázs Attila egyik novellája, majd Fenyvesi Ottó verse kapcsán. Eörsi István Lukács Györggyel készített interjújának közlése, majd az ún. lengyel-szám publikálása után egyre több támadás érte a szerkesztőséget. Mindez 1983 februárjában kulminált Radics Viktória glosszája, Tolnai Ottó verse és még néhány írás kapcsán. Ma már nyilvánvaló, hogy a vajdasági politikai vezetés magyar tagjainak egyértelmű jóváhagyásával kezdődött meg a szerkesztőséggel a leszámolás, amelyben részt vett néhány első nemzedékes symposionista író is, lévén hogy az eltelt időben ők maguk is részeivé váltak a hatalmi struktúrának.³

Mindez önmagában nem meglepő, sőt, bizonyos értelemben megszokott jelenség a vajdasági magyar irodalmi életben. Miután a hetvenes években elzáródtak az utak a nemzedéki afirmáció előtt, a magyar írók egy része is beolvadt a hatalom különböző köreibe. A magyar politikai elit a pártállam idején a Fórum-házban találta meg mindenkori hinterlandját, de más fontos intézmény élén is ekkor egykori symposionisták álltak, sőt a tartomány elnöke is egy hajdani magyar író (Major Nándor) volt.

Sziveri János nemzedékének hamarosan tapasztalnia kellett, hogy kritikájának éle szükségyszerűen egykori példaképei ellen irányul, s azt is, hogy ez a hatalom semmivel sem lesz kíméletesebb velük, mint bármely másik, amelyik történetesen nem írók asszisztenciája mellett működik. Rá kellett döbbsennie arra, hogy amit egykor Tolnai Ottó mondott Fehér Ferenc és Bori Imre nemzedékéről, illetve a korról, amelyben először felléptek, az még 1983-ban is érvényes: „*ez a korszak egybeesett a belügy korszakával is.*” Hogy mennyire így van, mi sem jellemzi jobban, mint Bori Imre cikke, a hírhedt „*Még Illyés Gyulától sem!*”, amelynek tartalmilag ugyan nincs semmi köze a Sziveri-ügyhöz, de jelzi azt a légkört, amely 1983 elején a Vajdaságban uralkodott. Bori, egész korábbi munkásságát mintegy visszavonva így ír: „... Illyés Gyula a jugoszláviai magyar értelmiséget megalkuvónak, a maga magyar nemzetiségével mit sem törődőnek tartja, olyanak, amely nemzetiségi tudata híjával van, képtelen tehát a ‚hatékony önvédelemre’ is. Jugoszláviát többek között azzal is vádolja, hogy véghez

³A kérdéstről bővebben:

– Csorba Béla: Ha a szakszervezet szerezne egy disznót, és meg lehetne venni felét. In: Fenyvesi Ottó – Losoncz Alpár szerk.: EX Évkönyv 1990., 177–198. l. – Csorba-Vékás: I. m.

vitte a ,városi központok magyartalanításának a folyamatát'. Kétségtelenül olyan ember beszélhet csak így, akinek nincsenek alapvető ismeretei a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának és együttélésének jugoszláviai gyakorlatáról, mert másképpen nem szüntelen konfrontációban képzelné az életet, de nem sugallná az illegális szervezkedés szükségességének az eszméjét sem.”⁴

Akkor is tudta mindenki, s ma már ki is lehet mondani: Illyésnek igaza volt. Sajnos, igaza volt az értelmiségiek egy részének megalkuvására vonatkozóan is: ezt Sziveri János és társai, miután 1983. május 9-én eltávolították őket a folyóirattól, a saját bőrükön tapasztalták.

Az 1983-ban eltávolított nemzedék kétségkívül legkiforrottabb egyénisége a tragikusan korán elhunyt Sziveri János volt. Legjelentősebb kötetei: *Dia-dalok* (1987)⁵, *Bábel* (1990), *Magánterület* (posztumusz kötet, 1991-ben). Keserű ironia, kiábrándultság, a kifáradt formák eszköztárának banalizálása, metsző gúnnyal párosuló társadalomkritika jellemzi ezt az eléggé meg nem ismerhető, nagy költészetet.

Sziveri János mellett Fenyvesi Ottó, Szűgyi Zoltán, Kalapáti Ferenc és Csorba Béla költészete határozta meg az Új Symposion lírai arculatát.

A próza terén egyedül Balázs Attila emelkedik ki a pornográf képzelet teremtette novelláival és regényeivel (*Világ, én ma felébredtem!*, 1982., *Szemelvények a Féderez Manó emlékirataiból*, 1986.).

Az Új Symposion holdudvarához tartozott még Veszteg Ferenc, aki már az első nemzedék által szerkesztett lapban is szerepel, és P. Nagy István.

Tari István Sziverivel és Szűgyivel együtt jelentkezett a hetvenes években, de nem kapcsolódott a Symposionhoz. Versei egy részében a szociografikus valóságkezelés a jellemző.

A regényíró Apró István indulása is részben a laphoz köthető. Szorosan odakötődik viszont Szombathy Bálint vizuális költészete, illetve az új művészeti irányzatokat követő kritikus munkássága. Sziveri és munkatársai eltávolítása után Szombathy mellett egyedül Kontra Ferenc írói és szerkesztői tevékenysége tartott fenn a Symposionban egy még értékelhető színvonalat, költészetben és prózában. Íróként a Drávaszög népének múltbéli emberi tragédiáját megelevenítő *Nagy a Sátán birodalma* (1991) c. novelláskötetével hívta fel magára elsősorban a figyelmet.

Az Új Symposion rehabilitációja (1989) után Beszédes István, Bozsik Péter, majd Papp Tibor veszi át a lap irányítását,⁶ az első két évfolyam erőteljes társadalompolitikai, kisebbségpolitikai érdeklődésről tanúskodik. A lap elsőként nyúl e korábban tabuknak szánt témákhoz. A szerkesztőség összetétele jelezni kívánja, hogy a folyóirat helyet kíván adni mind az 1983-as nemzedéknek, mind azoknak, akik azt követően kerültek a

⁴Bori Imre: Még Illyés Gyulától sem! Magyar Szó, 1983. február 20.

⁵A Dia-dalok csak hosszú huzavona után jelenhetett meg az Újvidéki Íróközösség kiadásában, miután Bányai János, a Fórum Könyvkiadó akkori főszerkesztője a kézirat kiadásától elzárkózott.

⁶Az Új Symposion főszerkesztői 1965-től 1993-ig: Bosnyák István, Fehér Kálmán, Bányai János, Tolnai Ottó, Várady Tibor, Utasi Csaba, Danyi Magdolna, Sziveri János, Purger Tibor, Beszédes István, Bozsik Péter, Papp Tibor, Az 1961 és 1964 között mellékletben megjelent Symposiont Tolnai Ottó, majd Bosnyák István szerkesztette. A Veszprémben megjelenő Ex Symposion 1–2. számának Bozsik Péter, a 3–4. számának pedig Tolnai Ottó a főszerkesztője.

laphoz. A volt Jugoszlávia területén kitörő háború azonban elsodorja a folyóirat fiatalabb nemzedékeit. A mozgósítás elől Magyarországra menekült munkatársak egy csoportja 1992 végén Veszprémben *Ex Symposion* címmel új folyóiratot indít (a cím egyenes utalás a Sziveri-nemzedék *Ex Évkönyvére*, mely 1990-ben jelent meg, s bizonyos értelemben szellemi-művészi rehabilitációja a lázadó fiataloknak). Az újvidéki Új Symposion anyagilag eközben teljesen ellehetetlenült, kivált a Fórum-házból, s jelenleg önállóan keresi boldogulását. Igazi fordulatra azonban csak a háború befejezése után számíthatunk.

A háború harmadik esztendejében

A vajdasági magyar irodalom második világháború utáni korszaka a 80-es évek végére voltaképpen lezárult. Jelenleg mindössze a *Híd* és az *Üzenet* c. szabadkai irodalmi folyóirat megjelenése nevezhető folyamatosnak. A Bori Imre által jegyzett *Híd* tovább folytatja a nyolcvanas években megkezdett utat: klasszicizálódott, szemléletében konzervatívva, olykor provinciálissá vált. Jelenleg mindez csupán azért nem feltűnő, mert a megváltozott körülmények között megszűnt az összehasonlítási alap, az új törekvéseknek nincs kifutási lehetősége, s a korszerű szenzibilitású fiatal szerzők többsége szerteszaladt.

Ilyen körülmények között különösen üdvös, hogy átmeneti szünet után 1992 végétől ismét megjelenik az *Üzenet*. Első száma 1971. szeptember elején látott napvilágot, elsősorban a nagy hagyományokkal rendelkező Szabadka íróit, művészeit, értelmiségijeit karolta fel, tehát provinciaközpontú folyóiratnak indult, s olykor valóban provinciá-lizmusba is torkollott. Az irodalmi, művészeti, kritikai, társadalomtudományi folyóiratot Urbán János, majd Csordás Mihály szerkesztette. Jelenleg Dér Zoltán jegyzi. A szerkesztőség tagjai között találjuk Dudás Károlyt, Kontra Ferencet, Szathmári Istvánt, Lovas Ildikót, Vajda Gábort. Állandó munkatársa Herceg János is. Az újraindulás óta megjelent néhány szám jelzi, hogy az *Üzenet* képes a megújulásra, s idővel akár a vajdasági magyar irodalom legrangosabb orgánumává lehet.

Az Új Symposion hiánya miatt a kezdő írók, szárnyukat próbálgató bölcsészek számára ösztönzést ad az *Új Vidéki Műhely* címmel megindított „*egyetemista irodalmi, művészeti, tudományos folyóirat*”. Eddig négy száma jelent meg.⁷

⁷Fő- és felelős szerkesztője Bordás Tímea.